

HAZINIY ASARLARIDA AXLOQIY G'OYALAR TALQINI

Nishonova Xurshida Yusufjanovna

Namangan viloyati, Namangan shahridagi

43-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining oliy toifali

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Nishanova Shohida Abdulxayevna

Namangan viloyati, Namangan shahridagi

43-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining oliy toifali

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Haziniy Xo'qandiyning she'riy merosida axloqiy va tasavvufiy g'oyalar talqini ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shoirning g'azal, murabba', muxammas va musaddas janrlaridagi asarlarida inson kamoloti, nafs tarbiyasi, ishqi majoziy va ishqi haqiqiy munosabatlari, sabr, qanoat, tavba hamda tavakkul kabi axloqiy tushunchalarning badiiy ifodasi yoritiladi. Shuningdek, Haziniy ijodida ramz va timsollardan foydalanish mahorati, uning ma'naviy-falsafiy qarashlari hamda zamonaviy o'quvchi tarbiyasidagi ahamiyati tahlil etiladi. Maqola mumtoz adabiyotda tasavvufiy-axloqiy tafakkur rivojini anglashda Haziniy ijodining o'rini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Haziniy Xo'qandiy, tasavvuf, axloqiy g'oyalar, ishqi majoziy, ishqi haqiqiy, g'azal, murabba', muxammas, musaddas, nafs tarbiyasi, komil inson, ramz va timsol, mumtoz adabiyot, ma'naviyat.

Haziniy Xo'qandiyning she'riy merosi o'zbek mumtoz adabiyotida tasavvuf va axloqning o'ziga xos va betakror ifodasidir. Shoirning "Devon"ida jamlangan 3000 misra she'r g'azal, murabba', muxammas, musaddas kabi turli she'riy janrlarda yozilgan bo'lib, har bir janr o'ziga xos badiiy imkoniyatlar va ifoda vositalari orqali tasavvufiy-axloqiy g'oyalarni aks ettiradi. Haziniy she'riyatining asosiy o'zagi – insonning ma'naviy kamoloti, nafs tarbiyasi, ishqi haqiqiy va ishqi majoziy o'rtasidagi munosabat, sabr, qanoat, tavba, tavakkul kabi axloqiy-ahloqiy tushunchalar hamda komil inson g'oyasidir. Ushbu faslda Haziniy ijodidagi asosiy she'riy janrlar – g'azal, murabba', muxammas va musaddaslar misolida tasavvufiy-axloqiy g'oyalar talqini tahlil qilinadi. Shoirning she'riy mahorati, janrlardan foydalanishdagi o'ziga xos uslubi, ramz va timsollardan foydalanish mahorati, shuningdek, zamonaviy o'quvchi uchun Haziniy she'riyatining ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Haziniy she'riyatida g'azal janri alohida o'rin tutadi. Devondagi 3000 misra she'rning asosiy qismini g'azallar tashkil qiladi. G'azal – mumtoz adabiyotimizda eng keng tarqalgan va eng mashhur she'riy janrlardan biri bo'lib, u o'zining ixchamligi, hissiyotlarni ifodalashdagi jonliligi va ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Haziniy

gʻazallarida tasavvuf va axloq talqini juda keng va chuqur oʻrin egallaydi. Shoir gʻazallarida ishqi majoziy va ishqi haqiqiy oʻrtasidagi munosabatni oʻziga xos badiiy uslubda ifodalaydi.

Haziniyning “Majoz” radifli gʻazali bu borada alohida oʻrin tutadi. Gʻazalning matlaʼsi quyidagicha:

“Necha donolarni nodon ayladi ishqi majoz,
Yorning kuyida sarson ayladi ishqi majoz”¹.

Ushbu baytda Haziniy ishqi majoziyning taʼsir kuchini, uning odamlarni qanday qilib oʻzgarishiga, hatto donolarni ham nodonga aylantira olishiga urgʻu beradi. “Necha donolarni nodon ayladi ishqi majoz” – bu misrada ishqning boshlovchi, yoʻl koʻrsatuvchi, baʼzan esa hayratda qoldiruvchi kuchi tasvirlangan. Shoir ishqi majoziy faqat muhabbat darajasida emas, balki inson ruhiyatiga, aql-idrokiga taʼsir etuvchi kuch sifatida talqin qiladi. Bu Haziniyning tasavvufiy dunyoqarashining muhim jihatlaridan biridir: ishq – bu faqat hissiyot emas, balki insonning butun borligʻini qamrab oluvchi, uni oʻzgartiruvchi, oʻstiruvchi kuchdir.

Gʻazalning davomida Haziniy majoziy ishqning oqibatlarini haqida soʻz yuritadi:

“Har kishi Majnun boʻlib, Laylini gar qilsa talab,
Maskanni dashtu biyobon ayladi ishqi majoz”².

Bu baytda Haziniy majoziy ishqning insonni qanday qilib oʻzgarishiga, uni odatdagi hayot tarzidan chiqarib, yangi bir makonga – sahro va biyobonga olib borishiga ishora qiladi. Majnun timsoli orqali shoir ishqning insonni qanday qilib “oʻziga” olib kelishini, uni jamiyatdan ajratib, yolgʻizlikka, tafakkurga, oʻz-oʻzini anglashga undashini koʻrsatadi. Haziniyning bu talqini tasavvufdagi “uzlat” tushunchasi bilan bevosita bogʻliq boʻlib, unda inson oʻz nafsini tarbiyalash, oʻzini anglash, oʻz kamolotiga erishish uchun vaqtinchalik jamiyatdan ajralib, yolgʻiz qolishi kerakligi uqtiriladi.

Haziniyning “Majoz” radifli gʻazalidagi yana bir muhim bayt:

“Vomiqi bechorani Uzroga shaydolar qilib,
Bil, qarorgohini oston ayladi ishqi majoz”³.

Ushbu baytda Vomiq va Uzro timsoli orqali Haziniy ishqning sadoqat va vafolar bilan bogʻliq jihatlarini talqin qiladi. Vomiq – oʻz sevgilisi Uzroga sodiq qolgan, uning yoʻlida barcha qiyinchiliklarga bardosh bergan oshiq timsolidir. Haziniy bu timsol orqali ishqning insonni qanday qilib sadoqatli, vafodor, sabrli qilishini koʻrsatadi. “Qarorgohini oston ayladi” – degan ibora ishqning insonni qanday qilib oʻz

¹ Haziniy. Devon / Soʻzbohi, lugʻat-izohlar mualliflari: A. Madaminov, O. Joʻraboyev; Maxsus muharrir, soʻngsoʻz muallifi: Sh. Yusupov. – Toshkent: “Maʼnaviyat”, 1999. – B. 31.

² Oʻsha manba. – B. 31.

³ Oʻsha manba. – B. 31.

sevgilisining ostonasida yashovchiga aylantirishini, uning butun borlig'ini shu muhabbatga bo'ysundirishini ifodalaydi.

Haziniyning g'azallaridagi yana bir muhim jihat – uning “ishqi haqiqiy” va “ishqi majoziy” o'rtasidagi munosabatni to'liq va aniq ifodalashidir. Shoirning quyidagi bayti bu borada juda muhim:

“To majoziy o'tiga kuymay, haqiqiy topmag'ay,
Ey Haziniy, ko'z yoshingni ayla to'foning kerak”⁴.

Ushbu baytda Haziniy aniq va ochiq ifodalaydiki, haqiqiy ishqga – ishq haqiqiyga yetishish uchun avval majoziy ishq o'tida yonish, uning bosqichlaridan o'tish kerak. Bu fikr Haziniyning tasavvufiy dunyoqarashining asosiy g'oyalaridan biridir. U majoziy ishqni rad etmaydi, aksincha, uni haqiqiy ishqqa yetaklovchi bosqich, bir turdagi tayyorgarlik davri deb biladi. “Ko'z yoshingni ayla to'foning kerak” – degan ibora esa majoziy ishqda yig'lagan ko'z yoshlari, kechirilgan azob-uqubatlar, boshdan kechirilgan qiyinchiliklar haqiqiy ishq yo'lida zarur ekanligini uqtiradi.

Haziniy g'azallarida axloqiy masalalarga ham keng o'rin berilgan. Shoirning quyidagi bayti bu borada muhim:

“Har nechuk odamning ham ko'ngliga bo'lma dardvash,
Dushmaningni qilg'usidir o'zingga hamxona lafz”⁵.

Ushbu baytda Haziniy insonlarga nisbatan yumshoq, muloyim bo'lishni, ularning qalbini og'ritmaslikni, yomon so'z aytmaslikni tavsiya qiladi. “Dardvash” – og'rituvchi, azob beruvchi ma'nosini anglatadi. Shoir hech qanday odamning, hatto senga nisbatan yomon munosabatda bo'lgan odamning ham qalbini og'ritmaslikka chaqiradi. “Dushmaningni qilg'usidir o'zingga hamxona lafz” – bu misrada Haziniy noo'rin aytilgan bir og'ir so'z dushmani ham senga yaqin, hatto hamxona (bir xonada yashovchi) qilib qo'yishi mumkinligini uqtiradi. Bu fikr orqali shoir tilning, so'zning, nutqning insonlar o'rtasidagi munosabatlardagi o'rni va ahamiyatini, uning ta'sir kuchini ko'rsatadi.

Haziniyning g'azallaridagi yana bir muhim axloqiy masala – bu dunyoning o'tkinchiligi, unga berilib ketmaslik, oxiratga tayyorgarlik ko'rishdir. Shoirning “Bu o'tar dunyoga, do'stlar, bog'u bo'stoning g'alat” radifli g'azali bu borada alohida o'rin tutadi. G'azalning birinchi bayti:

“Bu o'tar dunyoga, do'stlar, bog'u bo'stoning g'alat,
Barchani tashlab ketarsan, ko'shku ayvoning g'alat”⁶.

Ushbu baytda Haziniy dunyoning o'tkinchiligini, inson oxir-oqibat hamma narsani tashlab ketishini uqtiradi. “Bog'u bo'stoning g'alat”, “ko'shku ayvoning

⁴ O'sha manba. – B. 51.

⁵ O'sha manba. – B. 41.

⁶ O'sha manba. – B. 40.

g'alat" – degan iboralar orqali shoir dunyo ne'matlari, go'zalliklari, boyliklari inson bilan birga bormasligini, hammasini tashlab ketish kerakligini ta'kidlaydi. Bu fikr Haziniyning axloqiy qarashlarining muhim jihatlaridan biridir: dunyoga berilib ketmaslik, uning lazzatlariga oshiq bo'lmaslik, oxiratni unutmaslik.

Haziniy g'azallarida tavba, gunohlardan qaytish, nafsni tarbiyalash masalalari ham muhim o'rin tutadi. Shoirning quyidagi bayti bu borada muhim:

“Ey o'lmasdin hali, qil tavba, kel ey nosiy,
Gunohlaringdin o'tkin, yo'qli o'zga bir chora”⁷.

Ushbu baytda Haziniy gunohkor insonga murojaat qilib, o'lim kelmasdan oldin tavba qilishga, gunohlaridan o'tishga chaqiradi. “Nosiy” – unutuluvchi, xato qiluvchi ma'nosini anglatadi. Shoir har bir insonni xato qilishi mumkinligini, ammo asosiysi xatoni tan olish va undan qaytish kerakligini uqtiradi. “Yo'qli o'zga bir chora” – degan ibora orqali Haziniy gunohlardan qutulishning yagona yo'li – chin dildan tavba qilish, Allohga yuz tutish ekanligini ta'kidlaydi.

Haziniyning g'azallaridagi tasavvufiy-axloqiy g'oyalar tahlilida uning ramz va timsollardan foydalanish mahorati alohida e'tiborga loyiqdir. Shoir o'z she'rlarida Majnun, Layli, Farhod, Shirin, Vomiq, Uzro, Shayxi San'on, Mansur Halloj kabi ramziy obrazlar orqali tasavvufiy mazmuni ifodalaydi. Masalan, “Farhod – Shirin” timsoli orqali Haziniy ishq va sadoqatni, “Majnun – Layli” timsoli orqali ishq va hayronlikni, “Shayxi San'on” timsoli orqali ishq yo'lida dinini tark etishni, “Mansur Halloj” timsoli orqali esa haqiqatni ochiq aytish va uning oqibatlarini ifodalaydi.

Haziniy she'riyatida murabba' janri ham muhim o'rin tutadi. Murabba' – to'rtlik shaklida yoziladigan she'riy janr bo'lib, u o'zining ritmik va ohangdorligi bilan ajralib turadi. Haziniy murabba'larida asosan pand-nasihahat ruhiyati, dunyoning o'tkinchiligi, oxiratga tayyorgarlik ko'rish, Allohga ibodat qilish, gunohlardan qaytish kabi axloqiy-ahloqiy masalalar aks etgan. Haziniyning “Yor aylading, xudo, sanga shukr, ey iloh” radifli murabba'si bu borada alohida o'rin tutadi. Murabba'ning birinchi bandi:

“Yor aylading, xudo, sanga shukr, ey iloh,
Qilmading manga, sanga shukr, hech gunoh”⁸.

Ushbu bandda Haziniy Allohga shukr qilishni, uning ne'matlarini, bergan inoyatlarini eslab, unga hamd va sana aytishni tavsiya qiladi. “Qilmading manga hech gunoh” – degan ibora orqali shoir insonning gunohlarini o'z ixtiyori bilan qilishini, Allohning insonni gunohkor qilib yaratmaganligini, balki har bir inson o'z tanlovi bilan yaxshi yoki yomon yo'lni tanlashini uqtiradi.

Haziniy murabba'larida dunyoning o'tkinchiligi, uning bevafoqligi, insonning oxir-oqibat hamma narsani tashlab ketishi haqida ko'plab fikrlar mavjud. Shoirning

⁷ O'sha manba. – B. 79.

⁸ O'sha manba. – B. 106.

“Bu jahon ichra necha kun yashading, ey kishi” radifli murabba’si bu borada muhim. Murabba’ning birinchi bandi:

“Bu jahon ichra necha kun yashading, ey kishi,
Bilmading, necha yil yashading, netding, ey kishi”⁹.

Ushbu bandda Haziniy insonning dunyoda qancha yashaganini, qanday yashaganini, bu yillar davomida nima qilganini o’ylashga chaqiradi. “Bilmading, necha yil yashading, netding” – degan iboralar orqali shoir ko’pchilik insonlar hayotlarining ma’nosiz o’tayotganligini, ular o’z hayotlarining qadriga yetmasligini, o’z ishlarining, harakatlarining oqibatlarini o’ylamasligini ta’kidlaydi.

Haziniy murabba’larida tavba, gunohlardan qaytish, nafsni tarbiyalash, Allohga ibodat qilish masalalari ham muhim o’rin tutadi. Shoirning “Tauba qil, ey g’afil, o’lmasdin hali” radifli murabba’si bu borada alohida ahamiyatga ega. Murabba’ning birinchi bandi:

“Tavba qil, ey g’afil, o’lmasdin hali,
Gunohlaringdin o’tkin, yo’qli o’zga chora”¹⁰.

Ushbu bandda Haziniy g’ofil insonga murojaat qilib, o’lim kelmasdan oldin tavba qilishga, gunohlaridan o’tishga, Allohga yuz tutishga chaqiradi. “G’afil” – bexabar, unutuluvchi ma’nosini anglatadi. Shoir har bir insonning g’aflatda bo’lishi mumkinligini, ammo asosiysi o’z xatosini tan olish va undan qaytish kerakligini uqtiradi.

Haziniy murabba’larida Allohga ibodat qilish, unga shukr qilish, uning bergan ne’matlarini eslab, unga hamd va sana aytish masalalari ham muhim o’rin tutadi. Shoirning “Xudoga shukr ayla, ey bandai nochor” radifli murabba’si bu borada muhim. Murabba’ning birinchi bandi:

“Xudoga shukr ayla, ey bandai nochor,
Berur senga rizqin, qilur ishing chog”¹¹.

Ushbu bandda Haziniy insonga Allohga shukr qilishni tavsiya qiladi, chunki Alloh insonning rizqini beradi, uning ishlarini to’g’rilaydi, unga yordam beradi. “Bandai nochor” – ojiz banda, kuchsiz inson ma’nosini anglatadi. Shoir bu ibora orqali insonning Alloh oldida ojiz ekanligini, unga bo’ysunishi, unga shukr qilishi kerakligini ta’kidlaydi.

Haziniy she’riyatida muxammas janri ham muhim o’rin tutadi. Muxammas – besh misrali she’riy janr bo’lib, u o’zining murakkab tuzilishi, ritmik va ohangdorligi bilan ajralib turadi. Haziniy muxammaslarida asosan tasavvufiy mavzular, qiyomat va shafolat, payg’ambar va avliyolarga muhabbat, pir-murid munosabati kabi masalalar aks etgan. Haziniyning “Keldi, darig” radifli muxammasi bu borada alohida o’rin tutadi. Muxammasning birinchi bandi:

⁹ O’sha manba. – B. 107.

¹⁰ O’sha manba. – B. 108.

¹¹ O’sha manba. – B. 109.

“Keldi, darig’, ey do‘stlar, vaqti safar bo‘ldi, darig’,
Xalqi olam jumla kun-kundin batlar bo‘ldi, darig’”¹².

Ushbu bandeda Haziniy dunyoning o‘tkinchiligi, vaqtning tez o‘tayotganligi, insonlarning yomonlashib borayotganligi haqida fikr yuritadi. “Keldi, darig’” – degan ibora orqali shoir afsus-nadomat, hayotning tez o‘tayotganligiga, vaqtning boy berilayotganligiga qayg‘uradi. “Xalqi olam jumla kun-kundin batlar bo‘ldi” – degan misra orqali Haziniy zamonning yomonlashib borayotganligini, odamlarning axloq jihatdan tanazzulga yuz tutayotganligini ta’kidlaydi.

Haziniy muxammaslarida qiyomat va shafolat masalalari muhim o‘rin tutadi. Shoirning “Shafolat” radifli muxammasi bu borada alohida ahamiyatga ega. Muxammasning birinchi bandi:

“Ummidim shul – qiyomatda shafolat osiy ummatga,
O‘shal ruzi alomatda shafolat osiy ummatga”¹³.

Ushbu bandeda Haziniy qiyomat kuni o‘z ummatiga Muhammad (s.a.v.)ning shafolat qilishidan umidvor ekanligini ifodalaydi. “Osiy” – gunohkor, xato qiluvchi ma’nosini anglatadi. Shoir o‘zini va boshqa gunohkorlarni osiy deb biladi, ammo baribir Allohning rahmatidan, payg‘ambarining shafolatidan umidvor ekanligini ta’kidlaydi. Bu fikr Haziniyning axloqiy qarashlarining muhim jihatlaridan biridir: inson gunohkor bo‘lsa ham, Allohning rahmatidan umidvor bo‘lishi, tavba qilishi, to‘g‘ri yo‘lga qaytishi kerak.

Haziniy muxammaslarida pir-murid munosabati, tasavvuf yo‘liga kirish, pirga bay‘at qilish, unga qo‘l berish, uning xizmatida bo‘lish kabi masalalar ham muhim o‘rin tutadi. Shoirning “Hajrida” radifli muxammasi bu borada alohida ahamiyatga ega. Muxammasning birinchi bandi:

“Do‘stlar, devonaman do‘sti Xudoning hajrida,
Murshidi komil, mukammal rahnamoning hajrida”¹⁴.

Ushbu bandeda Haziniy o‘z ustozlari, murshidi komil, rahnamosi – Muhammad Hakim xalifaning hajrida (ayriligida) devona ekanligini, uning yo‘qligidan qayg‘urishini ifodalaydi. “Devonaman” – sarson-sargardon, o‘zini yo‘qotgan, hayron ma’nosini anglatadi. Shoir bu ibora orqali ustozining ayriligida qayg‘urishini, uning yo‘qligi unga og‘irlik qilayotganini ta’kidlaydi.

Haziniy muxammaslarida tasavvuf yo‘liga kirish, pirga bay‘at qilish, unga qo‘l berish, uning xizmatida bo‘lish kabi masalalarga ham keng o‘rin berilgan. Shoirning quyidagi misralari bu borada muhim:

“Pirga qo‘l ber, chek riyozga, ketmayin ostonadin,

¹² O‘sha manba. – B. 124.

¹³ O‘sha manba. – B. 95.

¹⁴ O‘sha manba. – B. 129.

Pir misoli sham'dur, sen ibrat ol parvona din"¹⁵.

Ushbu misralarda Haziniy tasavvuf yo'liga kirishning asosiy sharti – pirga qo'l berish, unga bay'at qilish, uning ostonasidan ayrilmaslik, riyoz (nafs tarbiyasi) mashaqqatlarini chekish kerakligini ta'kidlaydi. Pir – bu nur, hidoyat manbai, murid esa uning atrofida aylanuvchi parvona kabi bo'lishi kerak. “Pir misoli sham'dur, sen ibrat ol parvona din” – degan misra orqali Haziniy pirdan ibrat olishni, uning nuridan bahramand bo'lishni, uning atrofida aylanib, unga ergashishni tavsiya qiladi.

Haziniy she'riyatida musaddas janri ham muhim o'rin tutadi. Musaddas – olti misrali she'riy janr bo'lib, u o'zining murakkab tuzilishi, ritmik va ohangdorligi bilan ajralib turadi. Haziniy musaddaslarida asosan qiyomat va shafolat, payg'ambar va avliyolarga muhabbat, Allohga ibodat qilish, gunohlardan qaytish kabi tasavvufiy-axloqiy masalalar aks etgan. Haziniyning “Shafolat” radifli musaddasi bu borada alohida o'rin tutadi. Musaddasning birinchi bandi:

“Ketti bu jahondin durri yakton shafolat,
Olam yuzidin foniya daryoi shafolat”¹⁶.

Ushbu badda Haziniy dunyodan o'tgan, foniya bo'lgan narsalar – shafolat, daryo kabi tushunchalar orqali qiyomat va shafolat masalasini talqin qiladi. “Durri yakton” – yagona dur, qimmatbaho tosh ma'nosini anglatadi. Shoir bu ibora orqali shafolatning qadrini, uning qimmatini, ahamiyatini ta'kidlaydi.

Haziniy musaddaslarida Allohga ibodat qilish, gunohlardan qaytish, tavba qilish, to'g'ri yo'lga qaytish kabi masalalarga ham keng o'rin berilgan. Shoirning quyidagi misralari bu borada muhim:

“Ibodot qil Xudoga, yurmagil bekorga,
Yolg'on gapni aytmagil, yomon so'zni so'zlamagil”¹⁷.

Ushbu misralarda Haziniy insonlarga Allohga ibodat qilishni, yolg'on gapirmaslikni, yomon so'z aytmasslikni tavsiya qiladi. Bu fikr Haziniyning axloqiy qarashlarining muhim jihatlaridan biridir: inson Allohga ibodat qilishi, to'g'ri so'zli bo'lishi, yomon so'zlardan saqlanishi kerak.

Haziniy musaddaslarida dunyoning o'tkinchiligi, uning bevafoqligi, insonning oxir-oqibat hamma narsani tashlab ketishi haqida ko'plab fikrlar mavjud. Shoirning quyidagi misralari bu borada muhim:

“Bu jahon bevafoqdur, unga ko'ngil bog'lamagil,
Bu jahon foniydur, unga umid bog'lamagil”¹⁸.

¹⁵ O'sha manba. – B. 135.

¹⁶ O'sha manba. – B. 140.

¹⁷ O'sha manba. – B. 94.

¹⁸ O'sha manba. – B. 145.

Ushbu misralarda Haziniy dunyoning bevafo va foniy ekanligini, unga ko'ngil bog'lamaslikni, undan umidvor bo'lmaslikni tavsiya qiladi. Bu fikr orqali shoir dunyoning o'tkinchiligini, uning inson bilan birga bormasligini, hammasini tashlab ketish kerakligini uqtiradi.

Haziniy she'riyatida turli janrlarda tasavvufiy-axloqiy g'oyalar talqini o'ziga xos badiiy uslubda, ramz va timsollar orqali, o'ziga xos ritmik va ohangdorlikda ifodalangan. Shoir g'azallarida ishqi majoziy va ishqi haqiqiy o'rtasidagi munosabat, murabba'larida pand-nasihati ruhiyati, muxammas va musaddaslarida esa qiyomat va shifoat, pir-murid munosabati, Allohga ibodat qilish, gunohlardan qaytish kabi masalalarni aks ettiradi.

Haziniy she'riyatida tasavvufiy-axloqiy g'oyalar talqini tahlilida uning zamonaviy o'quvchi uchun ahamiyati alohida e'tiborga loyiqdir. Haziniyning asarlari nafaqat badiiy-estetik qimmatga ega, balki chuqur ma'naviy-falsafiy mazmunga, kuchli axloqiy-ahloqiy mazmunga ega. Haziniy she'rlarini o'qish va o'rganish orqali o'quvchi islom dinining asosiy qoidalari, islom axloqining asosiy tamoyillari, inson kamolotining, ma'naviy yetuklikning, ruhiy barkamollikning asosiy belgilari, nafs tarbiyasi, sabr, qanoat, tavba, tavakkul kabi tushunchalar, bag'rikenglik, mehnatsevarlik, saxovatpeshalik, to'g'rilik, halollik, vafo, sadoqat kabi fazilatlar, nafsga berilish, riyo, tama, hasad, g'azab, nafrat, g'aflat, dangasalik, takabburlik kabi illatlar haqida tushunchaga ega bo'ladi.

Haziniy she'riyati orqali o'quvchi o'z nafsini tarbiyalash, o'z ayb va kamchiliklarini tuzatish, yaxshi fazilatlarini egallash, yomon illatlardan saqlanish, sabr va qanoat qilish, tavba qilish, Allohga yuz tutish, to'g'ri yo'ldan borish, odil va adolatli bo'lish, mehnatsevar, halol, to'g'ri, vafodor, sadoqatli bo'lish kabi masalalarda o'git va nasihatlar oladi. Shuning uchun ham Haziniy she'riyati o'zbek mumtoz adabiyotining ajralmas bir qismi, milliy ma'naviy merosimizning muhim bir tarkibiy qismi bo'lib, uni har tomonlama o'rganish, xalq orasida keng targ'ib etish, yosh avlodni tarbiyalashda keng qo'llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Haziniy she'riyatida turli janrlarda tasavvufiy-axloqiy g'oyalar talqini tahlilida uning she'riy mahorati, janrlardan foydalanishdagi o'ziga xos uslubi alohida e'tiborga loyiqdir. Haziniy g'azallarida o'ziga xos ritmik va ohangdorlik, murabba'larida soddalik va ravonlik, muxammas va musaddaslarida esa murakkab tuzilish va ohangdorlik bilan ajralib turadi. Shoir o'z she'rlarida mumtoz adabiyotning an'anaviy shakllari va uslublaridan foydalanadi, ammo ularga o'ziga xos yangi mazmun va ma'no beradi.

Haziniy she'riyatida turli janrlarda tasavvufiy-axloqiy g'oyalar talqini tahlilida uning ramz va timsollardan foydalanish mahorati alohida e'tiborga loyiqdir. Shoir o'z she'rlarida Majnun, Layli, Farhod, Shirin, Vomiq, Uzro, Shayxi San'on, Mansur Halloj kabi ramziy obrazlar orqali tasavvufiy mazmunni ifodalaydi. Bu ramz va timsollar

Haziniy she'riyatida tasavvufiy-axloqiy g'oyalarni yanada ta'sirchan, yanada tushunarli, yanada esda qolarli qilib ifodalashga xizmat qiladi.

Haziniy she'riyatida turli janrlarda tasavvufiy-axloqiy g'oyalar talqini tahlilida uning til va uslub xususiyatlari alohida e'tiborga loyiqdir. Haziniy o'z she'rlarida sodda, tushunarli, xalqchil tilda yozishga intilgan. U murakkab tasavvufiy tushunchalarni ham sodda, tushunarli tilda, xalqchil uslubda bayon qilgan. Shu bois uning she'rlari nafaqat mutasavviflar, balki oddiy xalq orasida ham keng tarqalgan, sevilib o'qilgan va kuylangan.

Haziniy she'riyatida g'azal, murabba', muxammas, musaddas kabi turli she'riy janrlarda tasavvufiy-axloqiy g'oyalar o'ziga xos badiiy uslubda, ramz va timsollar orqali, o'ziga xos ritmik va ohangdorlikda ifodalangan. Shoir g'azallarida ishq majoziy va ishq haqiqiy o'rtasidagi munosabat, murabba'larida pand-nasihati ruhiyati, muxammas va musaddaslarida esa qiyomat va shafolat, pir-murid munosabati, Allohga ibodat qilish, gunohlardan qaytish kabi masalalarni aks ettiradi. Haziniy she'riyati nafaqat badiiy-estetik qimmatga ega, balki chuqur ma'naviy-falsafiy mazmunga, kuchli axloqiy-ahloqiy mazmunga ega. Uning asarlari orqali o'quvchi o'z nafsini tarbiyalash, o'z ayb va kamchiliklarini tuzatish, yaxshi fazilatlarini egallash, yomon illatlardan saqlanish, sabr va qanoat qilish, tavba qilish, Allohga yuz tutish, to'g'ri yo'ldan borish, odil va adolatli bo'lish, mehnatsevar, halol, to'g'ri, vafodor, sadoqatli bo'lish kabi masalalarda o'git va nasihatlar oladi. Shuning uchun ham Haziniy she'riyati o'zbek mumtoz adabiyotining ajralmas bir qismi, milliy ma'naviy merosimizning muhim bir tarkibiy qismi bo'lib, uni har tomonlama o'rganish, xalq orasida keng targ'ib etish, yosh avlodni tarbiyalashda keng qo'llash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Haziniy. Devon. – Qo'lyozma. O'zR FA Sharqshunoslik instituti fondi, inv. raqam: № 9872.
2. Erkinov S. Haziniy va uning she'riy merosi. – Toshkent: Fan, 2005. – 180 b.
3. Karimov N. Mumtoz adabiyotda tasavvufiy g'oyalar talqini. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 2010. – 256 b.
4. Qayumov A. Haziniy lirikasi: janr va uslub xususiyatlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015. – 142 b.
5. Mallayev N. O'zbek adabiyoti tarixi. 2-jild. – Toshkent: O'qituvchi, 1976. – 312 b.
6. Qodirov V. Tasavvuf va axloq: mumtoz she'riyat misolida. – Samarqand: Zarafshon, 2018. – 198 b.

7. Jo'rayev Z. Haziniy devonining badiiy xususiyatlari. // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2012. – № 4. – B. 45-51.
8. Tursunov N. Haziniy she'riyatida nafs tarbiyasi masalalari. // Sharq yulduzi. – 2016. – № 2. – B. 112-118.
9. Hasanov A. Mumtoz adabiyotimizda ishq talqini: Haziniy misolida. – Buxoro: Durdon, 2020. – 165 b.
10. Berdiyev T. O'zbek mumtoz she'riyatida ramz va timsollar. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2013. – 224 b.
11. Komilov N. Tasavvuf va adabiyot. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2016. – 360 b.
12. Xo'jayev A. Haziniy g'azallarining badiiy tahlili. // Filologiya masalalari. – 2019. – № 3. – B. 33-38.
13. Rasulov R. Qo'qon adabiy muhiti va Haziniy. – Qo'qon: Qo'qon nashriyoti, 2017. – 124 b.
14. To'xliyeva M. Mumtoz she'riyatda axloqiy-ahloqiy tushunchalar talqini. – Namangan: NamDU nashriyoti, 2021. – 175 b.
15. Ziyodov T. Haziniy she'riyatining bugungi o'quvchi uchun ahamiyati. // Ta'lim va innovatsiyalar. – 2022. – № 1. – B. 58-63.
16. Valiyev S. Mumtoz adabiyot va ma'naviy tarbiya. – Toshkent: Ma'naviyat, 2014. – 208 b.
17. G'aniyev J. Haziniy devoni tilining leksik xususiyatlari. // O'zbek tili va adabiyoti ta'limi. – 2018. – № 5. – B. 25-30.
18. Ismoilov B. Qo'qon adabiy maktabining shakllanishida Haziniyning o'rni. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 150 b.